

Anna Drażkowska

XVII-wieczna dziecięca odzież grobowa z Torunia

Rocznik Toruński 32, 253-263

2005

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

XVII-wieczna dziecięca odzież grobowa z Torunia

Anna Drażkowska

Zagadnienia wstępne

Podstawę źródłową artykułu stanowią egzemplarze odzieży dziecięcej, uszyte z tkanin jedwabnych, które pozyskano w trakcie prac archeologicznych prowadzonych w Toruniu w kościele pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny (WNMP)¹ i na terenie poddominikańskim, w miejscu gdzie do 1834 r. znajdował się kościół pw. św. Mikołaja².

Opis katalogowy

1. Koszulka niemowlęca, 1619

Tkanina: jednolity jedwab, o splocie płóciennym 1/1, gęstość osnowy 26 nici na 1 cm, gęstość wątku 20 nici na 1 cm, skrętu nici

---

¹ Dziecięce koszulki grobowe wraz z innymi relikwiami szat odnaleziono w 1983 r. w wykopie III, który wytyczono w północnej części nawy głównej kościoła WNMP. Nadzór archeologiczny prowadzony był przez Pracownię Konserwacji Zabytków w Toruniu. Zespołem archeologów kierował dr Jan Grześkowiak. Przy dwóch pochówkach dziecięcych znaleziono tabliczki trumienne, na których zamieszczono daty urodzin i śmierci obu dziewczynek. Informacje te dokładnie określiły czas, kiedy uszyto obie koszulki.

² Badania na terenie poddominikańskim prowadziła w latach 1992–1995 mgr L. Grzeszkiewicz-Koltewska, por. teźże, Sprawozdanie wstępne z badań archeologicznych na terenie poddominikańskim przy ul. Dominikańskiej 1/3 w Toruniu w latach 1992–1995, Toruń 1995 (maszynopis w posiadaniu autorki).

brak, grubość osnowy około 0,1 mm, grubość wątku około 0,3 mm; obecnie w kolorze ugru.

Wymiary: długość 63 cm, szerokość 75 cm, długość rękawa 34 cm.

Krój: bardzo prosty. Koszulka uszyta z jednego kawałka tkaniny w kształcie prostokąta. Formę otrzymano przymarszczając tkaninę wokół szyi; odzież formowano na ciele dziecka. Brak śladów zapięć i konstrukcyjnie wydzielonej części okrywającej plecy. Brak podkroju pod szyją i pod pachami. Górny szew zakryto szeroką falbaną, która pełni funkcję kołnierza. Kołnierz ozdobiono haftem kładzionym, o motywie roślinnym. Rękawy są długie i proste. Poszczególne elementy konstrukcyjne przyszyto szwem fastrygowym.

Stan zachowania: tkanina straciła pierwotny kolor. Miejscami powycierana. Na całej powierzchni niewielkie ubytki i liczne zaplamienia.

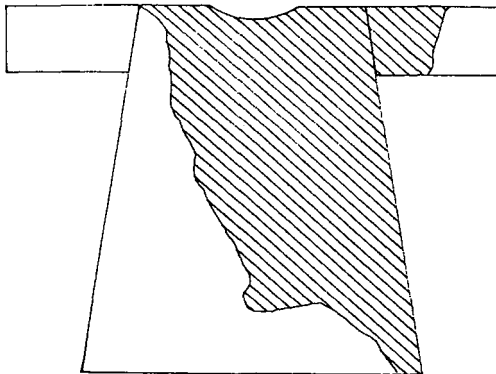
Miejsce znalezienia: kościół WNMP w Toruniu, wykop III/83, pochówek 2.

Uwagi: koszulka Anny Maiermanówny, urodzonej 8 I 1619 r.

Koszulka niemowlęca, w której złożono do grobu w 1619 r.
Annę Maiermanównę (po konserwacji i rekonstrukcji)

2. Koszulka niemowlęca, 1623

Koszulka niemowlęca, w której złożono do grobu w 1623 r.
Zuzannę Maiermanównę (rekonstrukcja rysunkowa)

Tkanina: jedwabny, jednolity adamaszek, w którym wzór roślinny uzyskano przez zmianę splotu płóciennego, użyto w nim długich kilku lub kilkunastonitkowych przeplotów, chyba wątku; gęstość osnowy 68 nici na 1 cm, gęstość wątku 20 nici na 1 cm; skrętu nici brak; grubość około 0,1 mm³; obecnie w kolorze ugru.

Wymiary: długość około 50 cm, szerokość około 80 cm.

Krój: przednią część wykonano z jednego, prostokątnego kawałka tkaniny, który pod szyją przymarszczono. Brak konstrukcyjnie wydzielonej części okrywającej plecy i śladów zapięć. Prawdopodobnie długie, proste rękawy, bez podkroju pod pachami, wszyto gładko. Koszulka sięgała do stóp lub nieznacznie przekraczała ich linię. Właściwą formę nadano odzieży dopiero na ciele dziecka. Wzdłuż krawędzi ślady po szwie fastrygowym.

---

³ J. Maik, Wyniki analiz nowożytnych tkanin pochodzących z kościołów w Kostrzynie, Toruniu i Gdańsku (maszynopis w Pracowni Dokumentacji i Konserwacji Zabytków Archeologicznych Instytutu Archeologii i Etnologii UMK), Łódź 2001.

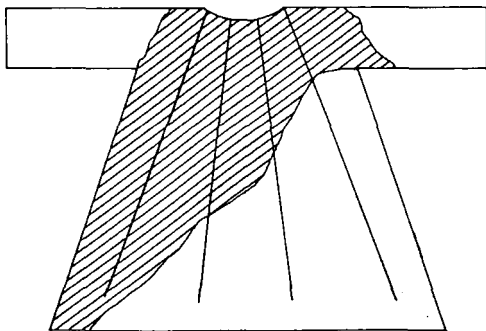
Stan zachowania: odzież bardzo zniszczona. Na powierzchni tkaniny przetarcia i rozdarcia oraz liczne ubytki. Nie zachowały się rękawy.

Miejsce znalezienia: kościół WNMP w Toruniu; wykop III/83, pochówek 5.

Zbiory: Muzeum Okręgowe w Toruniu.

Uwagi: koszulka Zuzanny Maiermanówny zmarłej 27 IV 1623 r.

3. Koszulka, połowa XVII w.

Rekonstrukcja rysunkowa dziecięcej koszulki pochodzącej z połowy XVII w.

Tkanina: gładki jedwab o splocie płóciennym 1/1, gęstość 40 na 19 nici na 1 cm, brak skrętu przędzy.

Wymiary: 1. fragment długość 38 cm, szerokość 30 cm; 2. fragment długość 36 cm, szerokość 34 cm.

Krój: prawdopodobnie koszulka wykonana została z jednego prostokątnego kawałka tkaniny. Pod szyją ułożona w fałdki o różnej głębokości, przesyte fastrygą.

Stan zachowania: bardzo zły, w dwóch, niewielkich fragmentach. Brak dolnej części sukienki. Tkanina obecnie jest w kolorze ciemno-brunatnym. Ma liczne przetarcia i dziury.

Miejsce wydobywania: kościół WNMP w Toruniu, wykop III/83, pochówek 1.

Zbiory: Muzeum Okręgowe w Toruniu.

4. Wams⁴, 1. połowa XVII w.

Tkanina: jednolity atlas jedwabny, obecnie w złotożółtym kolorze, miejscami silnie przebarwiony.

Wymiary: długość przodu 46 cm, długość tyłu 39 cm; długość rękawów 47 cm; długość baskiny 12,5 cm, szerokość 6 cm.

Krój: przód jednodzielny, dopasowany; tył dwudzielny, rozcięty. Wokół szyi niska stójka. Szerokie rękawy rozcięte od wewnętrznej strony, wymodelowane z uwzględnieniem główki i podkroj pod pachą. Na wysokości pasa doszyta baskinka złożona z 8 trapezowatych elementów. Wams ozdobiony jest srebrną koronką klockową o szerokości 1 cm. Koronka przszyta: z przodu, w trzech pionowych rzędach (od nasady stójki do pasa), na szwy konstrukcyjne, na krawędzie wamsa i rękawów, wokół podkroju pod szyją oraz na kolejne trapezowate elementy baskinki. Z przodu pomiędzy dwa centralnie, pionowo biegnące rzędy srebrnej koronki przszyto 25 guzów pasmanteryjnych, wykonanych z nici metalicznej. Guzy nie służą do zapinania, imitują zapięcie; funkcja dekoracyjna, brak śladów po mocowaniu zapięcia.

Stan zachowania: wams jest bardzo zniszczony. Liczne zaplamienia i ubytki tkaniny występują na całej długości odzieży. Zachował się tylko jeden rękaw. Metalowa owijka koronki silnie zmatowiała; miejscami ciągłość blaszek uległa przerwaniu, odstaniając biegnące wewnątrz jedwabne włókna.

Miejsce wydobycia: kościół św. Mikołaja w Toruniu.

---

⁴ Wams jest rodzajem krótkiego dwuczęściowego kaftana. Był obcisły, z przodu wydłużony w szpic, często podwatowany. Początkowo nie zapinany, ukazywał przylegającą do ciała kamizelkę. Później zapinany z przodu na liczne guziczki. Pod szyją wykończony kołnierzem lub krezą. Zakładano go do krótkich bufiastych spodni. Został wprowadzony w Hiszpanii w XVI w. Pod wpływem trendów w modzie napływających z zachodniej Europy wamsy pojawiły się również na ziemiach polskich, gdzie występowały do 2. połowy XVII w., wtedy to zostały wyparte przez wydłużone kaftany typu *szustokor*. Początkowo wamsy występowały sporadycznie i nosili je wyłącznie cudzoziemcy. Z czasem jednak dzięki dworowi, za pośrednictwem magnaterii oraz przy udziale studentów wyjeżdżających na zagraniczne studia, strój ten coraz bardziej się upowszechniał. A. Drązkowska, *The influence of West European Fashion on the Clothing of Torun's Townsfolk*, [w:] *Northern Archaeological Textiles*, Oxford 2005.

Zbiory: tymczasowo wams przechowywany jest w Pracowni Dokumentacji i Konserwacji Zabytków Archeologicznych Instytutu Archeologii UMK w Toruniu.

Wams, w którym złożono do grobu kilkuletniego chłopca
(po konserwacji i rekonstrukcji)

5. Spodnie, połowa XVII w.

Tkanina: jednolity, jednobarwny jedwab, splot atlasowy 1/4 z podwójnym wątkiem; gęstość osnowy 90 nici na 1 cm, gęstość wątku 44 nici na 1 cm; skrętu nici brak; grubość osnowy i wątku około 0,1 mm⁵; obecnie w złotożółtym kolorze.

Wymiary: długość około 45 cm.

Krój: bardzo szerokie nogawki, poniżej kolan zebrane w wąskie mankiety. W pasie materiał założony w formie wąskiego tuneliku, przez który przeciągnięto tasiemkę, marszczącą równomiernie tkaninę i utrzymującą spodnie. Na nogawki z boku, od pasa do mankietu, przyszyto srebrną koronkę klockową. Poszczególne elementy połączono szwem fastrygowym.

⁵ J. Maik, op. cit.

Stan zachowania: spodnie są bardzo zniszczone. Zachowały się jedynie nieliczne, małe fragmenty. Na powierzchni tkaniny zaplamienia i dziury. Destrukcji uległa również koronka; przetrwały niewielkie kawałki.

Miejsce znalezienia: kościół św. Mikołaja w Toruniu.

Zbiory: Pracownia Dokumentacji i Konserwacji Zabytków Archeologicznych Instytutu Archeologii UMK w Toruniu.

Analiza materiału

Odzież, w którą ubierano dzieci do grobu, charakteryzuje się dość dużą różnorodnością. Nie szyto jej według jednego powszechnie obowiązującego kanonu. Różnorodność ta dotyczy zarówno surowca, kroju, jak i sposobu zdobienia. Obok szat uszytych z drogich jedwabnych tkanin wysokiej jakości były takie, które wykonano ze znacznie tańszego, późniejszego jedwabiu. Dzieci chowano zarówno w strojach bardzo prostych, jak i w szatach, których krój wymagał dużych umiejętności krawieckich.

W trakcie analizy szat grobowych wydobytych w Toruniu wyróżniono ich dwie odmiany:

- koszulki grobowe, zwane „śmiertelnymi”
- odzież szytą specjalnie do grobu według obowiązujących kanonów mody.

Koszulki grobowe, zwane „śmiertelnymi”

Należą do najbardziej rozpowszechnionych, a zarazem do najprostszych form odzieży, którą zakładano po śmierci. Na podstawie analizy koszulek wydobytych w kościele WNMP w Toruniu wyznaczono cechy charakterystyczne tego typu odzieży.

Badania wykazały, iż typowe „koszulki śmiertelne” miały bardzo prosty, nieskomplikowany krój. Sięgały za kolana, a czasami nawet przekraczały linię stóp. Miały długie rękawy skonstruowane z prostokątnych kawałków tkaniny. Pod szyją wykończone były delikatnym, owalnym podkrojem. Koszulki grobowe wzorowane były na bieliźnie, na koszulach, które noszono na co dzień pod odzieżą wierzchnią.

W takiej odzieży kładziono się również do snu. Zasadnicza różnica polegała jednak na sposobie zszywania kolejnych części oraz na sposobie ich wykańczania. Elementy konstrukcyjne koszulek, które przygotowywano na ceremonię pogrzebową, łączono bardzo luźnym szwem fastrygowym lub za igłą. Szycie fastrygą, luźno na okrętkę lub za igłą, a czasami nawet spinanie szpilekmi dawało możliwość szybkiego połączenia kolejnych elementów. Nie było to jednak zespolenie trwałe. Spełniało ono jedynie wymogi strojów grobowych, jednorazowych, strojów, które szyto z przeznaczeniem, że zostaną założone tylko raz i więcej nie będą zdejmowane. W podobny sposób uszyto datowaną na połowę XVII w. koszulkę dziecięcą wydobytą z krypty grobowej w kościele parafialnym św. Piotra i Pawła w Tworkowie. Koszulka ta należała do rocznego chłopca Leopolda von Reiszvitz. Rękawy tej odzieży przszyto szwem na okrętkę, kolejne części zaś połączono szwem fastrygowym⁶.

Dodatkowym elementem odróżniającym wydobyte w Toruniu koszulki od bielizny był brak konstrukcyjnie wydzielonej części zakrywającej plecy. W czasie wykrajania odzieży rezygnowano z niej ze względu na to, iż plecy leżącego na wznak dziecka były niewidoczne. Dzięki temu oszczędzano cenną tkaninę.

Prawdopodobnie koszulki odnalezione w Toruniu uformowano bezpośrednio na ciele zmarłych dzieci leżących w trumnie. Krawędzie obficie przymarszczonej i zebranej pod szyją tkaniny okrywającej przednią część zaciągnięto do tyłu i ułożono pod ciałem. W ten sposób powstawała iluzyjna, przestrzenna forma, która spełniała oczekiwania rodziny zmarłego i osób odwiedzających zwłoki leżące na marach.

Można przypuszczać, iż koszulki, w których składano do grobu dzieci, nie były jednorodne, podobnie jak koszule dorosłych. Rolę ostatniego stroju, obok specjalnie uszytej „koszulki śmiertelnej”, mogła odgrywać również zwykła, prosta w formie codzienna bielizna,

⁶ M. Podkańska., M. Ratajczyk, Dokumentacja konserwatorska: Zespół XVII-wiecznych strojów i tkanin z pochówków rodziny von Reiszvitz, Warszawa 1996 (maszynopis w Pracowni Konserwacji Tkanin PKZ S.A. w Warszawie); A. Drażkowska, Odzież dziecięca w Polsce w XVII i XVIII wieku w świetle źródeł sepulkralnych i ikonograficznych, 2003, cz. II, s. 45 (maszynopis pracy doktorskiej w Instytucie Archeologii UMK w Toruniu).

zwłaszcza że jak powyżej wykazano, omawiane szaty grobowe na niej właśnie były wzorowane⁷. Pochodzące z grobów koszulki zostały uszyte z cienkiego, gładkiego lub wzorzystego, prawdopodobnie białego jedwabiu. Obecnie w wyniku zalegania na rozkładającym się ciele mają liczne zaplamienia i są w kolorze ugru.

Dotąd archeologom nie udało się odnaleźć żadnej koszulki dziecięcej pochodzącej z XVII lub XVIII w., która została wykonana z płótna. Mimo to można przypuszczać, że tkanina ta była najczęściej wykorzystywana do ich szycia. Dowodzą tego również różne źródła, między innymi testamenty, pośmiertne spisy inwentarzowe⁸ oraz spisy wydatków pogrzebowych⁹.

Jeśli decydowano się na ubranie zmarłego dziecka w „koszulkę śmiertelną”, to był to jedyny strój, który po śmierci na nie wkładano. Przy wydobytych z grobów koszulkach nie znaleziono dotąd żadnych dodatkowych elementów ubioru. Mogło to być wynikiem pewnej konsekwencji, związanej z nawiązaniem do idei bielizny, zwłaszcza do bielizny nocnej, którą nakładano na gołe ciało, w celu pójścia spać. Biorąc pod uwagę, że śmierć kojarzona była ze snem, ten rodzaj stroju mógł do tego nawiązywać.

Odzież szyta specjalnie do grobu według obowiązujących kanonów mody

Źródła pisane najczęściej potwierdzają, iż zmarłych ubierano w „koszule śmiertelne”. Badania archeologiczne ujawniły jednak jeszcze inne rodzaje odzieży, w których chowano do grobu. Bardzo interesującymi szatami grobowymi są te, które uszyto według zasad obowiązującej mody, uwzględniając jednak specyfikę i charakter stroju jednorazowego.

---

⁷ Skoro istnieją dowody w źródłach, że osoby dorosłe były chowane w bielinie, można przypuszczać, że dzieci również były w nią do grobu ubierane. W. Łoziński, *Życie w dawnych wiekach*, Lwów 1912, s. 216.

⁸ *Inwentarze mieszczańskie z lat 1528-1633 z ksiąg miejskich Poznania*, wyd. S. Nawrocki i J. Wisłocki, Poznań 1962, s. 241, nr 144.

⁹ E. Kizik, *Śmierć w mieście hanzeatyckim w XVI-XVIII wieku*, Gdańsk 1998, s. 85.

Przykładem takiej odzieży jest dziecięcy wams¹⁰, odnaleziony wraz ze spodniami w trakcie eksploracji jednej z krypt grobowych znajdującej się na terenie kościoła św. Mikołaja w Toruniu. Prawdopodobnie odzież ta została uszyta dla 10-letniego chłopca. Sposób wykrojenia szerokich rękawów, uwzględniający główkę i podkrój pod pachami, stojka, baskinka przyszyta na wysokości pasa oraz srebrne guziki i koronki, którymi ozdobiono kaftan, są zgodne z zasadami obowiązującej mody. Dziecięcy wams wraz ze spodniami wykazuje jednak wiele cech odzieży jednorazowej. Dla połączenia kolejnych elementów konstrukcyjnych użyto szwu fastrygowego. Również koronkę, którą podkreślono krój wamsa i spodni, przyszyto bardzo luźnym szwem prostym. Poza tym tylną część stroju, zakrywającą plecy, skonstruowano z dwóch prostokątnych kawałków tkaniny, nie uwzględniając kształtu sylwetki. Nie wykonano także zapięcia, które w odzieży uszytej do noszenia zapobiega rozchyłaniu się połów i zsuwaniu się tkaniny z ramion. Świadomie zrezygnowano z tych elementów, gdyż były one zbędne. W trakcie przygotowywania wamsa i spodni zwrócono uwagę jedynie na przednią część odzieży.

Kolejnym przykładem tego typu odzieży jest również datowana na połowę XVII w. sukienka wydobyta z krypty w kościele św. Piotra i Pawła w Tworkowie¹¹. Według podobnych zasad uszyto także stroje dziecięce odnalezione w krypcie grobowej w kościele NMP w Kostrzynie¹². W skład zespołu datowanego na pierwszą połowę XVIII w.

---

¹⁰ A. Drażkowska, *The influence of West European Fashion on the Clothing of Torun's Townsfolk*, s. 119–121.

¹¹ M. Podkańska, M. Ratajczyk, *op. cit.*

¹² E. Wilgocki, R. Kamiński, S. Słowiński, A. Uciechowska-Gawron, H. Kustos, R. Rogosz, Ratownicze badania archeologiczno-architektoniczne w obrębie kościoła NMP Kostrzyn n. Odrą – kościół fany, Szczecin 1999 (maszynopis w Pracowni Archeologicznej Zamku Książąt Pomorskich w Szczecinie); A. Drażkowska, Dokumentacja konserwatorska prac przeprowadzonych na zabytkowej odzieży dziecięcej wydobytej z krypty grobowej w kościele NMP w Kostrzynie nad Odrą, Toruń 2002 (maszynopis w Pracowni Archeologicznej Zamku Książąt Pomorskich w Szczecinie); A. Drażkowska, *Dziecięca odzież grobowa z krypty kościoła NMP w Kostrzynie nad Odrą*, [w:] *Lubuskie Materiały Konserwatorskie*, Zielona Góra 2004, t. 2, s. 31–40. *17th–18th century clothing from children's graves discovered in the church at Kostrzyn, on the Oder, Poland*, [w:] *Priceless invention of humanity – textiles*, Acta Archaeologica Lodzienia nr 50/1, s. 167–169.

wchodzą: długa sukienka wraz z trzewikami i czepkiem, sukienka z kokardami, powijaki oraz dwa czepki. Odnaleziona w Kostrzynie i Tworkowie odzież dziecięca charakteryzowała się, podobnie jak wams ze spodniami, typowym dla danej epoki krojem i stylizacją. Stylizacja strojów według zasad obowiązującej mody jest widoczna zwłaszcza w kroju przedniej części sukienek, kształcie i długości rękawów oraz w sposobie ich ozdabiania. XVII- i XVIII-wieczna dziecięca odzież grobowa uszyta według obowiązujących kanonów mody ozdobiona została srebrnymi i złotymi taśmami pasmanteryjnymi, wstążkami i koronkami. Odnalezione szaty grobowe lśnią i połyskują, zaskakując bogactwem. Zaskakuje również staranność i konsekwencja, z jaką dobrane zostały kolejne detale, które wpłynęły na jedność stylistyczną odzieży. Opisywane wyżej stroje grobowe, uszyte według obowiązujących kanonów mody, skonstruowano tak, aby tworzyły „iluzję zwyczajności”.

Formowana na ciele leżącego w trumnie dziecka odzież sprawiała wrażenie uszytej w celu noszenia. Na pierwszy rzut oka żaden element nie zdradzał jej jednorazowego charakteru. Dopiero bardziej wnikliwa analiza kostiumologiczna ujawniła wiele szczegółów konstrukcyjnych typowych dla odzieży przeznaczonej tylko na ceremonię pogrzebową. Do cech odzieży jednorazowej należy zaliczyć: brak zapięć, często rezygnację z konstruowania pleców, brak podkroju pod pachami oraz zszywania i wykańczania kolejnych części stroju szwem na okrętkę, fastrygowym, luźnym prostym lub za igłą. Również charakterystyczne dla tego rodzaju odzieży jest podtrzymywanie fałd i zakładek szpilkami, którymi niejednokrotnie przyczepiano też rękawy i elementy dekoracyjne, np. kokardy¹³. Zdarzało się także, że nadmiar tkaniny był drapowany lub zaginany pod spód. Świadczą o tym załamania i splekania włókien.

W Polsce do tej pory odnaleziono niewiele egzemplarzy grobowej dziecięcej odzieży. Dlatego też odzież wydobyta w Toruniu, w kościele WNMP i w krypcie kościoła św. Mikołaja, jest znaleziskiem bardzo ważnym. Poszerza to wiedzę na temat XVII-wiecznych zwyczajów pogrzebowych.

¹³ Ślady po szpilkach są widoczne na tkaninie pochodzącej z Kostrzyna w postaci zielonych i brunatnych zaplamień oraz wykwitów korozyjnych (autorka artykułu dokonała obserwacji osobiście w trakcie przeprowadzania zabiegów konserwatorskich).